

8. **Пламенац Дж.** Два типи націоналізму / Джон Пламенац // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : Смолоскип, 2000. — С. 634–648.

9. **Mearsheimer J.** Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-conservatism / John Mearsheimer. — Open Democracy Ltd, 21.04.2005. — Р. 1–7.

10. **Калхун К.** Націоналізм / Крейг Калхун ; пер. с англ. А.Смирнова. — М. : Территория будущего, 2006. — 288 с.

11. **Брубейкер Р.** Громадянська та етнічна нації у Франції та Німеччині / Роджерс Брубейкер // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : Смолоскип, 2000. — С. 797–803.

УДК 327:316.4

В. Дударьов,
кандидат політичних наук, доцент,
Запорізький національний
технічний університет

СОЦІАЛЬНА РІЗНОРІДНІСТЬ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Статтю присвячено розгляду внутрішніх факторів зовнішньополітичної діяльності. Простежується й теоретично витлумачується зумовленість зовнішньої політики внутрішньою регіональною, етнокультурною та стратифікаційною різноманітністю. Федералізм визначається як один з можливих принципів організації внутрішньополітичного життя, який дає можливість створити надійну внутрішньополітичну опору зовнішньополітичній діяльності та водночас визначає її стиль.

Ключові слова: зовнішня політика, міжнародні відносини, дипломатія, політичний устрій, етнокультурна гетерогенність, регіональна гетерогенність, федералізм.

Dudaryov V. Социальная разнородность и внешняя политика

Статья посвящена рассмотрению внутренних факторов внешней политики. Исследовано и теоретически проинтерпретирована обусловленность внешней политики внутренним региональным этнокультурным и стратификационным разнообразием. Федерализм трактуется как один из возможных принципов организации внутренней политики, позволяющий создать надежную внутреннеполитическую опору внешнеполитической деятельности, и в то же время определяющий стиль этой деятельности.

Ключевые слова: внешняя политика, международные отношения, дипломатия, политическое устройство, этнокультурная гетерогенность, региональная гетерогенность, федерализм.

Dudaryov V. Social diversity and foreign policy

The article is on inner factors of foreign policy. The determination of foreign policy behavior by domestic regional, ethnic, cultural and stratification diversity is interpreted. Federalism is treated to be the most appropriate leading principle for a stable foreign policy and factor of its shaping as well.

Key words: foreign policy, diplomacy, federalism, international relations, political system, ethno-cultural and regional diversity.

Суспільство є різномірним соціальним утвором, а соціумів без внутрішніх поділів просто не існує. Внаслідок цієї різномірності виникає політика і політична спільнота. Різні (кількісно й якісно) соціальні групи мають відмінні інтереси, що породжує потребу в механізмі їх примирення. Політична система якраз і є таким механізмом. Таким чином, навіть якщо політика звертається до збройних засобів, вона все одно залишається по суті миротворчою, адже всі, хай і найбільші, завойовники завжди мали на меті мир — мир остаточний, мир імперський, мир після того, коли вже немає кого завойовувати. Політичні відносини спрямовані на вирішення конфліктів, що порушує важливе теоретичне й практичне питання суб'єктів цих конфліктів.

Національна політика виникає внаслідок внутрішніх поділів, а світова — внаслідок поділів міжнародних. На сьогодні головним принципом поділу останньої є принцип «національно-державний». Попри появу новітніх (позадержавних) акторів сучасних глобалізованих міжнародних відносин, роль національних держав суттєво не зменшилась — вона скоріше поляризувалася, тобто роль великих держав світ-системного ядра та керованих ними об'єднань винятково зросла, натомість роль держав напівпериферії та периферії суттєво зменшилась. Крім того, переважна більшість впливових позадержавних акторів світової політики є організаційними похідними держав (передусім це великі держави світ-системного ядра), які їх створюють та підтримують, чи суспільств, що репрезентуються на міжнародній арені відповідними державами, які породжують цих позадержавних акторів. На сьогодні більшість недержавних форм світової політики — це відгалуження національних соціумів та держав, їх продовження у міжнародному середовищі. Тож навіть найгуманніші й найбільш інтернаціоналістські міжнародні (хай навіть неурядові) організації завжди залишатимуться потенційним зовнішньополітичним інструментом держав та суспільств, з яких вони походять.

Глобалізація привнесла чимало змін у світову політику. Проте вона не змінила головного — вирішальної структуротворчої ролі національних держав і національних суспільств у міжнародних відносинах. Тому й питання зміцнення цієї ролі шляхом нарощення «національної могутності» залишається найбільш актуальним в усіх зовнішньополітичних практиках. Насамперед це стосується практик країн напівпериферії та периферії. Для них міцна національна держава — це головна умова виживання на міжнародній арені, головний засіб конкурентної боротьби, головний стримуючий фактор на шляху до цілковитої периферизації.

Національна держава має типові функції та структури, однак водночас вона є унікальним витвором власного національного суспільства, породженням його особливості в загальній мозаїці особливостей

національних суспільств, що формують царину міжнародних відносин. Унікальність кожної з держав — це важливий ресурс їхнього виживання на міжнародній арені та важливий засіб конкурентної боротьби. Крім того, ця унікальність — це джерело інноваційної енергії, яка міститься в національній культурі та вивільняється культурними ж засобами.

Міцна держава неможлива без міцного суспільства. Потенціал держави на міжнародній арені є похідною потенціалу відповідного їй суспільства. Останній же залежить від того, наскільки успішно внутрішнє розмаїття цього суспільства інтегрується й спрямовується в міжнародне середовище.

Таким чином, одне із визначальних зовнішньополітичних завдань національної політичної системи — це збереження й мобілізація внутрішньої гетерогенності національного суспільства. Національна політична система, здійснюючи зовнішню політику: 1) балансує між внутрішнім соціальним розмаїттям власної країни та соціальним розмаїттям міжнародних відносин; 2) перебуває в постійному пошуку й підтриманні джерел могутності на міжнародній арені, одним із яких і є ця внутрішня гетерогенність; 3) постає не лише мобілізуючим, але й консервуючим соціальним механізмом — вона не лише уніфікує та докладає, але й зберігає та культивує; 4) забезпечує країну від внутрішніх загроз — підтримує внутрішній мир та вирішує внутрішні конфлікти; а також забезпечує від загроз зовнішніх — підтримує міжнародний мир та вирішує міжнародні конфлікти.

Таким чином, питання природи внутрішньої гетерогенності національного суспільства перетворюється на ключове питання теорії й практики зовнішньої політики. Виокремлюються три принципи поділу окремого соціуму: стратифікаційний, ідеологічний, етнорегіональний.

Перший принцип диференціації стосується поділу суспільства на різні соціальні групи — класові, станові, професійні. Таке об'єктивне розшарування неминуче відображається на зовнішньополітичній діяльності. Остання в цьому контексті постає або компромісом між інтересами різних суспільних груп, або одностороннім втіленням курсу, що відповідає інтересу якоїсь однієї соціальної групи, або випереджальною політичною активністю, що постає джерелом консенсусу, об'єднуючи ще до поділів. Проекція стратифікаційного поділу у сферу зовнішньої, а отже, і міжнародної політики відбувається через партійну систему. Відомо, що саме партії є тими соціальними інститутами, котрі артикують політичні інтереси різних суспільних груп, у тому числі й у сфері зовнішньої політики. Таким чином, стратифікаційна гетерогенність національного суспільства проектується в зовнішньополітичну царину через міжпартійну взаємодію.

Другий принцип різnorodності національних суспільств має ідеологічний характер. Йдеться про існування в одному соціумі різних

ціннісних політичних формацій, переважно артикульованих як ідеології. Безперечно, що легітимізаційна сфера кожної з цих ідеологій включає й зовнішню політику. Отже, національне суспільство є «місцем» співіснування і взаємодії (конфліктно-кооперативної) різних зовнішньополітичних світоглядів, різних зовнішньополітичних ідеологій, різних зовнішньополітичних уявлень. Ціннісна гетерогенність проектується у сферу зовнішньої політики шляхом формування консенсусної зовнішньополітичної ідеології або ідеології «національного інтересу». Ця ідеологія є інтегрованою до національної політичної культури, котра сама по собі об'єднує все ціннісне розмаїття національного суспільства.

Останній принцип поділу національного суспільства має етнорегіональне походження. Мовиться про існування в цьому суспільстві територіально укорінених спільнот із власною культурною (мовною, релігійною, історико-міфологічною) ідентичністю. Розмаїття цих спільнот також потребує проекції в міжнародне середовище через механізм зовнішньої політики. Однак це розмаїття може й зруйнувати державу, ставши підставою для сепаратизму. Федералізм — та політична форма, що якнайкраще обрамлює та умиряє етнорегіональне розмаїття. Причому вона має низку зовнішньополітичних імплікацій, опосередковано визначаючи зовнішньополітичну діяльність.

Досвід більшості країн світу свідчить, що зовнішня політика країн із федеративним устроєм (у тій чи іншій його формі) якісно відрізняється від зовнішньої політики унітарних, централізованих, бюрократизованих держав і суспільств. Так, у канадській зовнішньополітичній ідеології та філософіях зазначається, що федеративний устрій цієї держави отримує продовження в її специфічному дипломатичному стилі — полагоджувальному і компромісному. Отже, схильність суб'єктів і творців певної національної політичної системи до вирішення внутрішніх суперечностей через їх структурно-інституційне вміщення до федеративних форм зумовлює й відповідну зовнішню політику, основні риси якої — миролюбність та пошук компромісів у рамках багатосторонніх міжнародно-політичних форм, котрі відповідають федеративним формам у національних суспільствах.

З огляду на це дивною є політична позиція частини вітчизняних політиків і державників (разом з їх прихильниками), котрі, відстоюючи ідеї «соборності», насправді витворюють забюрократизовану та надцентралізовану державу і політичну систему. Зрештою, такий підхід до проблематики державотворення не є навіть демократичним хоча б тому, що ігнорує та пригнічує політичну ініціативу регіональних спільнот та місцевих громад, підриваючи, таким чином, одну з перших передумов

ефективної демократії — масову політичну участь. Крім того, бюрократичний централізм та унітаризм мають і негативний зовнішньополітичний вимір. Мовиться про те, що державно-політичні устрої сконструйовані за рецептами унітаризму та бюрократизму, передбачають і відповідну зовнішню політику, яку важко визначити як демократичну. Зовнішньополітична діяльність держав і суспільств, котрі не спромоглися віднайти адекватних державно-інституційних форм для внутрішнього регіонального та локального розмаїття, навряд чи відзначатиметься високою ефективністю, особливо в аспекті участі в багатосторонніх міжнародних інституціях. Інакше й не може бути, оскільки політичні сили і політики, котрі не змогли віднайти та інституційно зафіксувати компроміс у рамках своїх суспільств, навряд чи спроможуться до цього на міжнародному рівні. Їх дипломатичний стиль буде поєднанням провінційного егоїзму з бюрократичною недієздатністю.

Федералізм (у різних його формах) не слід сприймати як втечу чи «заморожування» суспільних проблем, зумовлених усталеними регіональними та етнокультурними поділами. Навпаки, це сміливий політико-стратегічний крок назустріч внутрішньо-суспільним розколам, це спроба, експлікувавши соціальний конфлікт чи суперечність, віднайти для них належне інституційне вирішення. Не слід забувати відому тезу сучасних політологів про позитивну роль конфліктів і суперечностей у загальній системі демократії [1, С. 1, 71]. Саме завдяки різноманітним конфліктним ситуаціям і ситуаціям політичного протистояння, у тому числі регіонального та етнокультурного, суб'єкти політики самоідентифікуються, політика структурується, а приховані соціальні проблеми стають очевидними, що є першим кроком до їх успішного вирішення [2, С. 58]. Усе це стосується і різноманітних регіональних та етнокультурних поділів, які неможливо «заговорити» чи державно-бюрократично притлумити. Зазначені поділи мають бути усвідомлені, визнані та інституційно облаштовані. Регіональні та етнокультурні поділи не перетворюються на відповідні розколи і конфлікти лише у відповідному інституційному середовищі, а головним конституюючим принципом такого середовища є федералізм. Останній містить у собі суттєві зовнішньополітичні імплікації, передбачаючи миролюбно-полагоджувальну зовнішню політику.

Загалом, загроза периферизації найбільш актуальна у тих суспільствах, які не спромоглися віднайти найоптимальніший внутрішньополітичний устрій та відповідний йому дипломатичний стиль. На сьогодні існує багато моделей демократії. Однак найадекватнішою моделлю демократичного устрою для регіонально та етнокультурно фрагментованої напівпериферійної держави і суспільства є модель «консоціативної» демократії А. Ліпхарта. У рамках цієї моделі ключове значення для

успішного функціонування політичної системи мають: існування незалежних і автономних сегментів суспільства, стратегічний та управлінський консенсус правлячих кіл та політичного класу, пропорційна участь в органах державного управління, нарешті, консенсусно-полагоджувальна установка суб'єктів політичного процесу, яка відображається на дипломатичному стилі держави [3, С. 25]. Крім того, навіть за умови необхідності обмеження демократії задля успішного майбутнього розвитку напівпериферійної держави і суспільства федералізм може спрацювати стримуюче-доповнююче щодо такого «необхідного авторитаризму». До речі, один із провідних сучасних теоретиків демократії С. Ліпсет стверджував, що федеративний устрій та двопартійність — це ідеальні передумови ефективної демократії.

Сучасний федералізм може стати одним із найефективніших інституційних засобів подолання культурної, економічної, політичної периферійності держави у світі, який інтенсивно глобалізується. Нарешті, не слід забувати, що значна частина теоретиків, лідерів, практиків українського національно-державного руху були за своїми переконаннями федералістами.

Відомим у науці про міжнародні відносини є поділ на теорію зовнішньої політики і теорію міжнародних відносин. Значений поділ має сенс хоча б тому, що дає можливість у рамках першого теоретичного підрозділу простежити характер впливу внутрішнього устрою держави на її зовнішньополітичну діяльність. Безперечно, в зовнішній політиці існують «вічні» інтереси і потреби, які переважно зумовлюються геополітичним розташуванням чи цивілізаційною ідентичністю певної держави і суспільства. Зауважимо, що сьогодні трансформаційні держави і суспільства перебувають в історичній ситуації пошуку згаданих «вічних» інтересів і потреб своєї зовнішньої політики. Однак більшість умов зовнішньополітичної діяльності підлягають змінам як еволюційно-об'єктивним, так і суб'єктивно-стратегічним. Йдеться про те, що певна держава і суспільство, зберігаючи власне геополітичне розташування, історико-культурну належність та расово-етнічну структуру, може, однак, бути більш або менш економічно заможною і розвиненою та політично (у тому числі зовнішньополітично) ефективною, посідаючи відповідно вище або нижче місце в глобальній владно-силовій ієрархії. З огляду на це слід відзначити, що безпосередній вплив на політичний (у тому числі міжнародно-політичний) та економічний успіх країни має її внутрішньополітичний устрій.

Зовнішня політика стає набагато ефективнішою та потужнішою в тому разі, коли одним з її джерел є внутрішнє розмаїття національного суспільства — розмаїття стратифікаційне, ціннісне, етнорегіональне.

Зовнішньополітична діяльність, яка мобілізує й спрямовує назовні внутрішню гетерогенність національного суспільства, суттєво збагачується оригінальними ідеями, баченнями, підходами, вона також розширює свою ресурсну базу та базу лояльності. Власне ж зовнішня політика — це одна з найбільш об'єднувачих функцій політичної системи, адже ніщо так не консолідує, навіть найбільш різнорідні народи, як зовнішня загроза чи спільний стратегічний курс. Таким чином, зовнішньополітична діяльність справляє зворотний вплив на внутрішню політику, який полягає в консолідації. Натомість недієздатна, конфліктогенна, розкольна внутрішня політика підриває політику зовнішню.

Література

1. *Lipset S.* Political Man: The Social Bases of Politics / Seymour Martin Lipset. — Garden City, N.Y. : Doubleday & Company, Inc. 1960. — [477 p.].
2. *Козер Л.* Функции социального конфликта / Льюис Козер ; пер. с англ. О. Назаровой: Под. общ. ред. Л. Г. Ионина. — М. : Идея-пресс: Дом интеллектуал. кн., 2000. — 205 с. — (Университетская библиотека. Социология). — ISBN 5-7333-0015-9.
3. *Lijphart A.* Democracy in Plural Society: A Comparative Exploration / Arend Lijphart. — New Haven & London : Yale University Press, 1977. — 248 p. — ISBN 0-30002494-0.

УДК 327—027.21

*С. Кононенко,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

НАЙКОРОТШИЙ ШЛЯХ ДО ПЕРИФЕРИЗАЦІЇ: НАСЛІДУВАННЯ, МОДЕРНІЗАЦІЯ, ЗАЛЕЖНІСТЬ

Статтю присвячено теоретичній інтерпретації такого глобального явища сучасних міжнародних відносин як модернізація. Простежено взаємозв'язок між характером перебігу модернізаційних процесів та структурою владно-силової конфігурації відповідної системи міжнародних відносин. Доводиться переважно міжнародне походження й зумовленість модернізації. Теоретично витлумачено взаємозв'язок між домінуванням і модернізацією.

Ключові слова: модернізація, владно-силова конфігурація, периферизація, наслідування, світове суспільство.

Кононенко С. Кратчайший путь к периферизации: подражание, модернизация, зависимость

Статья посвящена теоретической интерпретации глобального явления современных международных отношений — модернизации. Исследованы взаимозависимости между модернизационными процессами и силовой конфигурацией системы международных